

ЗАТВЕРДЖАЮ
Прарэктар па навуковай рабоце
Беларускага дзяржаўнага
універсітэта

А.В.Блахін

« 19 » 2025 г.

ВОДГУК

апаніруючай арганізацыі

Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

на дысертацыю ПАНОВА Сяргея Веніямінавіча

«Развіццё школьнай гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь»,

прадстаўленай на атрыманне вучонай ступені доктара педагагічных навук
па спецыяльнасці 13.00.01 – Агульная педагагіка, гісторыя педагагікі і адукацыі

У адпаведнасці з пунктам 42 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў, зацверджанага Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 17.11.2004 № 560 (у рэдакцыі Указа Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 02.06.2022 № 190), праведзена экспертыза дысертацыі ПАНОВА Сяргея Веніямінавіча «Развіццё школьнай гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь», прадстаўленай на атрыманне вучонай ступені доктара педагагічных навук па спецыяльнасці 13.00.01 – Агульная педагагіка, гісторыя педагагікі і адукацыі.

На аснове праведзенай экспертызы матэрыялаў дысертацыі былі зроблены наступныя вывады:

1. Адпаведнасць зместу дысертацыі заяўленай спецыяльнасці і галіне навукі са спасылкай на галіну даследавання пашпарта адпаведнай спецыяльнасці, зацверджанага ВАК

Дысертацыйнае даследаванне Панова С.В. «Развіццё школьнай гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь» адпавядае спецыяльнасці 13.00.01 – Агульная педагагіка, гісторыя педагагікі і адукацыі і з’яўляецца самастойным завершаным даследаваннем, што сведчыць аб высокім навукова-тэарэтычным узроўні суіскальніка і яго навукова-метадычнай кампетэнтнасці ў заяўленым праблемным полі.

Змест дысертацыі, прадмет даследавання, асноўныя палажэнні, якія выносяцца на абарону, навуковыя высновы, сфармуляваныя суіскальнікам, адпавядаюць спецыяльнасці 13.00.01 – Агульная педагогіка, гісторыя педагогікі і адукацыі і галіне «педагагічныя навукі» па наступных пунктах пашпарта спецыяльнасці:

п. 1. Філасофія і гісторыя адукацыі (даследаванне светапоглядных і парадыгмальных асноў тэорыі і практыкі адукацыі, канцэпцыі адукацыі, сацыякультурная абумоўленасць і фактары развіцця адукацыі, сацыяльныя эфекты адукацыі);

п. 3. Тэорыя педагогікі (абгрунтаванне і рэалізацыя педагагічных канцэпцый, сістэм; даследаванне падыходаў да арганізацыі і ўдасканалення цэласнага педагагічнага працэсу);

п. 4. Гісторыя педагогікі і адукацыі (аналіз гістарычнага развіцця інстытуцыялізаванай і неінстытуцыялізаванай практыкі адукацыі, дзяржаўнай палітыкі ў сферы адукацыі і яе нарматыўна-прававога рэгулявання).

2. Навуковы ўклад суіскальніка ў распрацоўку навуковай праблемы з ацэнкай яго значнасці.

Дысертацыйнае даследаванне Панова С.В. прысвечана праблеме развіцця школьнай гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь (з 1991 года па цяперашні час) як комплекснай шматкампанентнай інстытуцыялізаванай педагагічнай сістэмы, якая мае сацыяльна-гуманітарны і гісторыка-педагагічны характар. Вынікі дысертацыйнага даследавання з'яўляюцца значным укладам у педагагічную навуку і ўяўляюць сабой новыя веды, якія забяспечваюць працэс мадэрнізацыі зместу і структуры, аптымізацыі функцыяналу школьнай гістарычнай адукацыі як комплекснай педагагічнай сістэмы.

Навуковы ўклад суіскальніка дэтэрмінуецца комплексным і міждысцыплінарным характарам праведзенага гісторыка-педагагічнага даследавання, у якім метадалагічныя асновы гісторыі адукацыі (педагагічнасць, гістарычнасць, культуралагічнасць, сацыялагічнасць, паліталагічнасць, антрапалагічнасць, філасафічнасць) спалучаюцца з прынцыпамі гістарычнага пазнання, уласцівымі для акадэмічнай гістарычнай навукі (навуковасць, гістарызм, аб'ектыўнасць, сістэмнасць, альтэрнатыўнасць, лагічнае абгрунтаванне, гуманізм, шматфактарнасць).

Прынцыпова новыя вынікі дысертацыі заключаюцца ў пазіцыяніраванні суіскальнікам школьнай гістарычнай адукацыі як сацыягуманітарнай з'явы праз тэарэтычнае вызначэнне прадстаўнікамі навукова-педагагічнай супольнасці

Беларусі канцэптаў гістарычнай памяці, нацыі і нацыянальнай ідэі, нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці, беларускай дзяржаўнасці, традыцыйных каштоўнасцей сучаснага беларускага грамадства і вывучэнне іх рэалізацыі ў змесце адукацыі. Светапоглядна-выхаваўчую ролю выконвае вывучэнне суіскальнікам намінацыйных характарыстык беларускай нацыянальнай ідэі як светапогляднай асновы школьнай гістарычнай адукацыі.

Навуковы ўклад суіскальніка вызначаецца фактарнай характарыстыкай дзяржаўнай гістарычнай палітыкі, накіраванай на замацаванне беларускай нацыянальнай канцэпцыі гістарычнага мінулага краіны і беларускай мадэлі гістарычнай памяці, што дэтэрмінуе нацыястваральны патэнцыял вучэбнага прадмета «Гісторыя Беларусі» пры тэрытарыяльна-культурнай і нацыянальна-дзяржаўнай маркерызацыі яго зместу для фарміравання нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці вучняў.

Навуковую значнасць мае ўдзел суіскальніка ў распрацоўцы сацыяльна-педагагічнай мадэлі патрыятычнага выхавання вучнёўскай моладзі, што актуалізавана стварэннем механізма пераёмнасці ў грамадскай свядомасці падзей, з'яў, працэсаў, дзейнасці выдатных асоб для захавання і трансляцыі калектыўнай гістарычнай памяці, стварэння пантэона нацыянальных герояў.

Такім чынам, у дысертацыі Панова С.В. цэласна прадстаўлена гістарычная адукацыя школьнікаў у Рэспубліцы Беларусь як комплексная педагагічная сістэма, вызначаны яе метадалагічныя асновы і тэндэнцыі развіцця на цяперашнім этапе; сканструявана структурна-зместавая мадэль працэсу развіцця школьнай гістарычнай адукацыі; распрацавана перыядызацыя развіцця школьнай гістарычнай адукацыі з 1991 года па сённяшні дзень.

3. Канкрэтныя навуковыя вынікі (з указаннем іх навізны і практычнай значнасці), за якія суіскальніку можа быць прысуджана вучоная ступень.

Дысертацыйная работа Панова С.В. уяўляе сабой самастойнае завершанае навуковае даследаванне ў галіне гісторыі педагогікі і адукацыі, навуковая навізна якога заключаецца ў тым, што:

– удакладнена і ахарактарызавана структура школьнай гістарычнай адукацыі ў складзе канцэптuallyна-метадалагічнага, інстытуцыянальна-функцыянальнага, зместава-дзейнаснага, сацыяльна-аксіялагічнага кампанентаў як комплекснай педагагічнай сістэмы, развіццё якой у Рэспубліцы Беларусь было дэтэрмінавана дзяржаўнай гістарычнай палітыкай у галіне школьнай гістарычнай адукацыі;

– сістэматызаваны рэалізаваныя ў змесце школьнай гістарычнай адукацыі падыходы: агульнапедагагічныя (культуралагічны і кампетэнтнасны ў іх пераемнасці); акадэмічна-гістарычныя (мадэрнізацыйны, цывілізацыйны); прадметна-гістарычныя (гісторыка-крыніцазнаўчы, гісторыка-антрапалагічны, гісторыка-аксіялагічны), што мае навуковую значнасць для вызначэння метадалагічнай спецыфікі гісторыка-педагагічнага даследавання;

– сканструявана структурна-зместавая мадэль вывучэння працэсу развіцця школьнай гістарычнай адукацыі, што мае практычную значнасць як універсальны інструмент гісторыка-педагагічнага даследавання;

– вызначаны падзейна-храналагічныя і сутнасна-зместавыя падставы (вызначэнне канцэптуальных асноў; стандартызацыя ў трох пакаленнях адукацыйных стандартаў; канструяванне зместу ў пяці пакаленнях школьнай вучэбнай гістарычнай літаратуры; рэалізацыя з 2015 г. кампетэнтнаснага падыходу; нарматыўна-прававое афармленне дзяржаўнай гістарычнай палітыкі ў Рэспубліцы Беларусь) для чатырохэтапнай перыядызацыі працэсу развіцця школьнай гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь (канцэптуальна-вызначальны, 1991–1997 гг.; метадычна-стваральны, 1998–2008 гг.; канцэптуальна-прадметны, 2009–2014 гг.; кампетэнтнасна-арыентаваны, 2015–2022 гг.), што мае навуковую значнасць для абагульнення факталагічнага матэрыялу па тэме даследавання;

– выяўлены тэндэнцыі развіцця школьнай гістарычнай адукацыі як інстытуцыянальна-ведамаснай сістэмы (змена канцэптуальнага мэтавызначэння ад кансерватыўнага захавання вузкапрадметнай прыярытэтнасці да арыентаванасці на развіццё вучня пры актуалізацыі асабовых, метапрадметных і прадметных кампетэнцый; актуалізацыя кансалідуючай і кансерватыўна-пераемнай функцый для захавання і забеспячэння ролі гістарычнай памяці, дзейнасна-паводзінскай функцыі для выбару вучнямі ў якасці маральных арыенціраў канкрэтна-гістарычных аналагаў паводзін чалавека ў гісторыі; пераемнасць прынцыпаў абнаўлення зместу пры ўліку антрапалагізацыі, культурна-гістарычнага асяроддзя, гістарычнай дыялагічнасці; структураванне зместу школьнай гістарычнай адукацыі мае цыклічнасць у рэалізацыі канцэнтрычнага і лінейнага прынцыпаў).

Суіскальнікам даследавана тэарэтычнае вызначэнне ў навукова-педагагічным супольніцтве Беларусі канцэптаў гістарычнай памяці, нацыі і нацыянальнай ідэі, нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці, беларускай дзяржаўнасці, традыцыйных каштоўнасцей сучаснага беларускага грамадства і іх

рэалізацыя ў змесце школьнай гістарычнай адукацыі як сацыягуманітарнай з'явы, што мае характар навуковай навізны.

Упершыню канкрэтызаваны перспектывы развіцця школьнай гістарычнай адукацыі: ажыццяўленне нацыястваральнага патэнцыялу гісторыі Беларусі пры канструяванні нацыянальна-культурнага і сацыяльна-акіялагічнага зместу адукацыі; актуалізацыя светапоглядна-выхаваўчай ролі школьнай гістарычнай адукацыі праз рэалізацыю сацыяльна-педагагічнай мадэлі патрыятычнага выхавання вучнёўскай моладзі; удакладненне комплексу прынцыпаў адбору зместу вучэбных прадметаў «Гісторыя Беларусі» і «Сусветная гісторыя».

Вынікі і вывады дысертацыйнага даследавання Панова С.В. знайшлі адлюстраванне ў 83 публікацыях, сярод якіх: 1 манаграфія (аднаасобна); 31 артыкул у навуковых выданнях у адпаведнасці з п. 19 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў (29 – аднаасобна, 2 – у сааўтарстве); 10 артыкулаў у іншых навуковых выданнях (8 – аднаасобна, 2 – у сааўтарстве); 6 артыкулаў у зборніках навуковых работ і артыкулаў (аднаасобна); 28 матэрыялаў навуковых канферэнцый (аднаасобна); 3 вучэбных дапаможніка (аднаасобна); 2 вучэбна-метадычных дапаможніка, 1 навукова-метадычны і 1 метадычны дапаможнік для настаўнікаў (ў сааўтарстве).

Эфектыўнасць аўтарскіх распрацовак пацвярджаецца 10 актамі аб іх практычным выкарыстанні ў РІВШ, Нацыянальным інстытуце адукацыі, Акадэміі паслядыпломнай адукацыі, Мінскім гарадскім інстытуце развіцця адукацыі, Брэсцкім, Гомельскім, Гродзенскім, Мінскім, Магілёўскім абласных інстытутах развіцця адукацыі (2020–2023 гг.). Суіскальнік з'яўляецца распрацоўшчыкам Канцэпцыі школьнай гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь (2022 г.) (у адпаведнасці з загадам дырэктара Нацыянальнага інстытута адукацыі Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 12.09.2022 № 49-а, даведка Акадэміі адукацыі ад 10.12.2024), сааўтарам аднаго падручніка і вучэбных дапаможнікаў па вучэбных прадметах «Чалавек і свет. Мая Радзіма – Беларусь», «Сусветная гісторыя» і «Гісторыя Беларусі».

4. Адпаведнасць навуковай кваліфікацыі суіскальніка вучонай ступені, на якую ён прэтэндуе.

Дысертацыя і аўтарэферат аформлены ў адпаведнасці з патрабаваннямі ВАК, размешчанымі ў «Інструкцыі аб парадку афармлення дысертацыі, дысертацыі ў выглядзе навуковага даклада, аўтарэферата дысертацыі і публікацый па тэме дысертацыі».

У адпаведнасці з п. 26 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў у дысертацыі ёсць спасылкі, якія паказваюць на аўтараў і крыніцы, матэрыялы з якіх былі выкарыстаны суіскальнікам, а таксама спасылкі на ўласныя публікацыі, што змяшчаюць матэрыялы, прадстаўленыя ў дысертацыі.

Навуковая кваліфікацыя аўтара дысертацыйнай работы адпавядае вучонай ступені доктара педагагічных навук па спецыяльнасці 13.00.01 – Агульная педагагіка, гісторыя педагагікі і адукацыі.

5. Рэкамендацыі па выкарыстанні вынікаў дысертацыйнага даследавання.

Навуковыя і практычныя вынікі дысертацыйнага даследавання Панова С.В. маюць практыка-арыентаваны характар; створанае суіскальнікам аднаасобна і ў суаўтарстве навукова-метадычнае забеспячэнне выкарыстоўваецца ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацы з 2015 г. па сённяшні дзень.

Вынікі даследавання актуалізуюцца пры навукова-метадычным забеспячэнні дзяржаўнай гістарычнай палітыкі ў гуманітарна-грамадазнаўчай сферы; у стварэнні школьнай вучэбнай гістарычнай літаратуры і правядзенні яе вопытнай праверкі; у працэсе фарміравання гістарычнай памяці і нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці вучняў, усведамлення імі каштоўнасці дзяржаўнага суверэнітэту; для павышэння кваліфікацыі настаўнікаў гісторыі.

Распрацаваная з удзелам суіскальніка сацыяльна-педагагічная мадэль патрыятычнага выхавання вучнёўскай моладзі актуалізавана аптымізацыяй Канцэпцыі нацыянальнай бяспекі Рэспублікі Беларусь у сувязі са стратай часткай грамадзян традыцыйных маральных каштоўнасцей і арыенціраў, спробамі разбурэння нацыянальных духоўна-маральных традыцый і неаб'ектыўнага перагляду гісторыі, можа быць запатрабавана пры ажыццяўленні Праграмы патрыятычнага выхавання насельніцтва Рэспублікі Беларусь на 2022–2025 гг.

6. Заўвагі, дыскусійныя пытанні, спрэчныя палажэнні дысертацыі.

Нягледзячы на агульную станоўчую ацэнку дысертацыйнага даследавання Панова С.В., неабходна выказаць некалькі заўваг і рэкамендацый:

1. Асноўныя палажэнні Канцэпцыі школьнай гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь (2022 г.) на II і III ступені агульнай сярэдняй адукацыі рэалізуюцца ў межах вучэбных прадметаў «Гісторыя Беларусі» і «Сусветная гісторыя». На наш погляд, суіскальнік недастаткова асвятляе ролю і змест вучэбнага прадмета «Сусветная гісторыя» ў развіцці школьнай гістарычнай адукацыі, засяроджваючы ўвагу на прадмеце «Гісторыя Беларусі».

2. Развіццё сістэмы гістарычнай адукацыі заснавана на традыцыях і патэнцыяле нацыянальнай сістэмы непарыўнай адукацыі з улікам крытычнага аналізу вопыту замежных краін. У свеце пашырэння інтэграцыі і супрацоўніцтва у межах Саюзнай дзяржавы было б мэтазгодна параўнаць тэарэтычныя асновы і ацаніць практыку рэалізацыі школьнай гістарычнай адукацыі ў Расіі.

3. Суіскальнікам праведзена перыядызацыя развіцця школьнай гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь, выдзелены пяць яе этапаў з указаннем часовых межаў. Аднак назву, якая адлюстроўвае яго сутнасць, маюць толькі чатыры з пяці этапаў: канцэптуальна-вызначальны, метадычна-стваральны, канцэптуальна-прадметны, кампетэнтнасна-арыентаваны. Зыходзячы з логікі правядзення навуковага даследавання, было б мэтазгодна прапанаваць назву і для сучаснага этапу развіцця школьнай гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь.

Сфармуляваныя заўвагі і рэкамендацыі не зніжаюць значнасці і актуальнасці праведзенага Пановым С.В. навуковага даследавання, яго высноў і палажэнняў, якія выносяцца на абарону, і не ўплываюць на агульную станоўчую ацэнку дысертацыі.

Заклучэнне

Дысертацыя Панова Сяргея Веніямінавіча «Развіццё школьнай гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь» адпавядае патрабаванням, якія прад'яўляе ВАК да доктарскіх дысертацый, з'яўляецца завершаным самастойным навуковым даследаваннем, якое змяшчае новыя навукова абгрунтаваныя тэарэтычныя высновы і практычныя вынікі, якія ў сваёй сукупнасці ўносяць значны ўклад у развіццё агульнай педагогікі, гісторыі педагогікі і адукацыі.

Суіскальнік Паноў Сяргей Веніямінавіч заслужвае прысуджэння вучонай ступені доктара педагагічных навук па спецыяльнасці 13.00.01 – Агульная педагогіка, гісторыя педагогікі і адукацыі за:

– вызначэнне спецыфікі гісторыка-педагагічнага даследавання школьнай гістарычнай адукацыі, якая заснавана на спалучэнні метадалагічных асаблівасцей гісторыі адукацыі з метадалагічнымі прынцыпамі гістарычнага пазнання;

– сістэматызацыю метадалагічных падыходаў (агульнапедагагічных, гістарычнай акадэмічнай навукі, прадметна-гістарычных), на якіх заснавана школьная гістарычная адукацыя;

– канструяванне структурна-зместавай мадэлі вывучэння працэсу развіцця школьнай гістарычнай адукацыі, якая складаецца з канцэптуальна-метадалагічнага, інстытуцыянальна-функцыянальнага, зместава-дзеяснага і сацыяльна-аксіялагічнага кампанентаў;

– правядзенне перыядызацыі і вылучэнне пяці этапаў развіцця гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь на аснове рэалізацыі культуралагічнага і кампетэнтнаснага падыходаў, канцэпцый і адукацыйных стандартаў, прынцыпаў пабудовы (канцэнтрычны, лінейны) зместу школьнай гістарычнай адукацыі, пяці пакаленняў вучэбнай літаратуры па прадметах «Сусветная гісторыя» і «Гісторыя Беларусі»;

– характарыстыку міждысцыплінарных канцэптаў (гістарычная памяць, нацыя, нацыянальная ідэя, беларуская дзяржаўнасць, традыцыйныя каштоўнасці беларускага грамадства) у зместавым полі школьнай гістарычнай адукацыі;

– выяўленне тэндэнцый ў развіцці школьнай гістарычнай адукацыі, якія знайшлі праяўленне ў канцэптuallyным мэтавызначэнні, прынцыпах абнаўлення і стуктуравання зместу, функцыях школьнай гістарычнай адукацыі, а таксама канкрэтызаванне перспектывы развіцця школьнай гістарычнай адукацыі (фарміраванне нацыянальнай ідэнтычнасці вучняў; рэалізацыя нацыястваральнага патэнцыялу, актуалізацыя светапоглядна-выхаваўчай ролі і ўдакладненне прынцыпаў адбору зместу школьнай гістарычнай адукацыі).

Даклад суіскальніка Панова С.В., а таксама водгук апаніруючай арганізацыі, падрыхтаваны экспертам па дысертацыі – доктарам педагагічных навук, прафесарам Пальчыкам Г.У., былі заслуханы і абмеркаваны на навуковым паседжанні кафедры педагагікі і развіцця адукацыі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, праведзеным 13 лютага 2025 года згодна з загадам рэктара БДУ ад 07.02.2025 № 64-ОД.

У навуковым паседжанні прынялі ўдзел 9 членаў, з іх дактароў навук – 3, кандыдатаў навук – 6.

Па пытанні аб прыняцці праекта водгука апаніруючай арганізацыі праведзена адкрытае галасаванне членаў навуковага паседжання. Вынікі галасавання: «за» – 9, «супраць» – 0, «устрымаліся» – 0.

Старшыня навуковага паседжання,
кандыдат педагагічных навук, дацэнт

С.М.Захарава

Эксперт апаніруючай арганізацыі,
доктар педагагічных навук, прафесар

Г.У.Пальчык

Сакратар навуковага паседжання,
кандыдат псіхалагічных навук, дацэнт

М.У.Сідарава